

WSTĘP.....	5
------------	---

Część pierwsza KSZTAŁTOWANIE SIĘ I ROZWÓJ CESARSTWA ŚREDNIOWIECZNEGO: WYDARZENIA

Rozdział pierwszy	
BIZANCJUM W FAZIE OBRONNEJ. STABILIZACJA GRANIC (OD VII WIEKU DO POŁOWY WIEKU IX)	
(Jean-Claude Cheynet)	9
Postępy muzułmanów	9
Niepowodzenie kontrofensywnych działań bizantyńskich	9
Zniszczyć Cesarstwo	13
Chwilowe odnowienie Cesarstwa (677-692).....	15
Zagrożenie ostateczną klęską (692-717)	17
Utrata Afryki	17
Przygotowanie drugiego oblężenia Konstantynopola	19
Konsolidacja za czasów dynastii izauryjskiej (717-780).....	20
W poszukiwaniu równowagi	24
Nowy kryzys władzy cesarskiej	24
Drugi okres ikonoklazmu	26
Sukcesy Michała III	29

Rozdział drugi	
EKSPANSJA BIZANTYŃSKA ZA CZASÓW DYNASTII MACEDOŃSKIEJ (867-1057) (Jean-Claude Cheynet)	33
Ustanowienie dynastii macedońskiej	33
Polityka zagraniczna Leona VI	37
Ponowny konflikt z Bułgarami	39
Sukcesy w walce przeciw muzułmanom	40
Przejęcie władzy przez Konstantyna VII	42
Triumf na Wschodzie	43
Bazyli II, ekspansja na Zachodzie i obrona Wschodu	47
Następcy Bazylego	51

Rozdział trzeci

BIZANCJUM POMIĘDZY TURKAMI A KRZYŻOWCAMI (1057-1204)

(Jean-Claude Cheynet)	57
Niepokoje wewnętrzne	57
Cesarstwo zagrożone z każdej strony	61
Objęcie władzy przez Aleksego Komnena	64
Wstrząs wywołany wyprawami krzyżowymi	68
Panowanie Jana II	72
Ambicje Manuela Komnena	74
Szybkie osłabienie państwa za czasów dynastii Angelosów	78
Czwarta krucjata	81

Część druga

INSTYTUCJE CESARSTWA

Rozdział czwarty

CESARZ I PAŁAC (Jean-Claude Cheynet)	87
Cesarz i jego rodzina	87
Wybór cesarza	87
Cesarzowe i porfirogenetki	91
Kierowanie Cesarstwem	93
Cesarska propaganda	93
Dyplomacja bizantyńska	95
Cesarski ceremoniał	97
Wielki Pałac	97
Tytuły cesarskie	99
Nadawanie godności i urzędów	99
„Roga”	102
Handel godnościami i obowiązkami	103
Dwór	104
Eunuchowie	106

Rozdział piąty

INSTYTUCJE KOŚCIOŁA BIZANTYŃSKIEGO

(Marie-Hélène Congourdeau i Bernadette Martin-Hisard)	109
Patriarchat	110
Zasięg patriarchatu (VII-XII wiek)	110
Dekret Leona III	110
Taxis w latach 901-905	111
Przemiany z okresu X-XII wieku	112
Patriarchat a Kościoły narodowe	113

Patriarcha	114
<i>Tytułatura</i>	114
<i>Wybór</i>	115
<i>Pochodzenie patriarchów</i>	116
<i>Funkcje patriarchów</i>	117
Patriarcha i cesarz	117
<i>Harmonijna współpraca czy rywalizacja?</i>	118
<i>Władza cesarza w Kościele</i>	119
Administracja patriarsza	120
<i>Siedziba patriarchatu</i>	120
<i>Duchowieństwo patriarchatu</i>	121
<i>Archontowie patriarchatu</i>	121
Zarządzanie sprawami Kościoła	124
Główne organy	124
<i>Synod stały</i>	124
<i>Kancelaria patriarchalna i synodalna</i>	125
<i>Trudna równowaga władzy</i>	125
Normy bizantyńskiego prawosławia	127
<i>Ostatnie sobory powszechne</i>	127
<i>Nomokanon</i>	128
<i>Synodikon Ortodoksji</i>	130
Obrządek kościoła Hagia Sophia	132
Patriarchat Konstantynopola w Kościele powszechnym	132
Zanikanie patriarchatów wschodnich	133
Rzym i Konstantynopol	134
<i>Motywy rozłamu</i>	134
<i>Etapy zrywania więzi między Kościołami</i>	135
Organizacja duchowieństwa	137
Kariera kościelna	137
Biskup	138
Kaznodziejstwo	140
Mniejszości nieortodoksyjne	141
Monofizyci	141
Ruchy sekciarskie	143
Żydzi	144
Muzułmanie	146
Rozdział szósty	
ADMINISTRACJA CESARSKA (<i>Jean-Claude Cheynet</i>)	149
Skarbowość	149
Zasady	149
Główne podatki	152
<i>Demosion, czyli podstawowy podatek gruntowy</i>	152

<i>Kapnikon, czyli podymne</i>	153
<i>Synone (lub coemptio)</i>	153
Podatki uzupełniające	154
Ciężar podatków	155
Wyłączenia podatkowe	156
Ewolucja w XI i XII wieku	157
Gospodarcze koszty funkcjonowania państwa	160
Tworzenie prawa	161
Kodeksy	161
<i>Ekloge</i>	161
<i>Bazyliki</i>	162
Nowele	163
Kształcenie prawników	163
Administracja centralna	164
Doradcy cesarza	164
Rekrutacja i wynagradzanie urzędników	165
Główne służby państwowe	167
Kancelaria	167
Finanse	167
Instytucje dobroczynne	169
Dromos	170
Sprawiedliwość	170
Rozwój administracji za panowania Komnenów	171
Administracja prowincjalna	172
Temy	172
Rozwój temów	173
Rozdział siódmy	
ARMIA I MARYNARKA (<i>Jean-Claude Cheynet</i>)	177
<i>Themata i tagmata</i>	177
Pozorna reforma temów	177
Organizacja i rekrutacja armii temowej	180
Utworzenie marynarki wojennej	181
Tworzenie nowej armii polowej	182
Ewolucja marynarki wojennej	187
Rola cudzoziemców	188
Stan osobowy	190
Armia zaawansowana technicznie	193
Finansowanie armii i opłacanie żołnierzy	195
Sprawa ziem wojskowych	195
Przemiany w X i XI wieku: fiskalizacja stratei	197
Rozwój <i>pronoia</i>	198
Żołnierze jako grupa uprzywilejowana?	199

Powody, dla których armia prowadzi walkę	201
Podsumowanie	202

Rozdział ósmy

KLASY KIERUJĄCE CESARSTWEM (<i>Jean-Claude Cheynet</i>)	205
---	-----

Odnowienie wyższej arystokracji	206
Kadry wojskowe od VII do IX wieku	206
Ewolucja pod panowaniem ostatnich Macedończyków	209
Dochodzenie Komnenów na szczyty	211
Czy arystokracja stanowiła otwartą grupę?	213
Środki wpływów	214
Tworzenie się klanów rodzinnych	214
Miejsce kobiet	216
Fortuny i ich dziedziczenie	219
Klientela arystokracji	222
Czy w Bizancjum istniały prywatne armie?	224
Powstania	225
Dążenie do zawładnięcia tronem	225
Ruchy separatystyczne	228
Separatyzm etniczny	229
Dysydenci greccy	230

Część trzecia

PODSTAWY CYWILIZACJI BIZANTYŃSKIEJ

Rozdział dziewiąty

LUDNOŚĆ I DEMOGRAFIA (<i>Jacques Lefort</i>)	235
--	-----

Ludność	235
Różnorodność zaludnienia	235
Ruchy migracyjne	236
Języki używane w Cesarstwie	240
Cesarstwo jako czynnik jednoczący	242
Polityka cesarzy	244
Zagadnienia demograficzne	247
Rozkład populacji	247
Ewolucja demograficzna	248
Wielkość populacji	251

Rozdział dziesiąty

GOSPODARKA I SPOŁECZEŃSTWO WSI (<i>Jacques Lefort</i>)	253
--	-----

Warunki produkcji rolnej	253
Warunki geograficzne	253

Narzędzia	254
Spółeczna organizacja produkcji	255
<i>Wieś i posiadłość, drobni właściciele i dzierżawcy</i>	255
<i>Sposoby użytkowania wielkich posiadłości</i>	257
<i>Gospodarka chłopska</i>	257
Formy spieniężania produkcji rolnej	258
<i>Produkty: uprawiane rośliny i hodowane bydło</i>	258
<i>Techniki agrarne i produkcja</i>	261
<i>Wykorzystywanie obszarów leżących odlego</i>	264
Czynniki wpływające na rozwój	265
Wzrost demograficzny i zwiększenie popytu	265
<i>Skutki wzrostu liczby ludności od IX wieku</i>	265
<i>Wzrost popytu od X wieku</i>	267
<i>Poszerzenie powierzchni upraw i jego uwarunkowania</i>	267
Rola struktury wiejskiej	269
<i>Wioska jako habitat</i>	269
<i>Gospodarcza funkcja wioski jako struktury społecznej</i>	270
<i>Samorząd wiejski</i>	271
<i>Gmina i państwo</i>	272
<i>Wielkie posiadłości ziemskie na obszarach należących do wiosek</i>	272
Rola środowiska obszarniczego	273
<i>Wzrastający udział wielkich posiadłości ziemskich w gospodarce rolnej</i>	274
<i>Wielcy posiadacze</i>	276
<i>Zarządzanie wielkimi posiadłościami</i>	278
<i>Księgowość wielkich posiadłości</i>	278
<i>Zainteresowanie wielkich posiadaczy ziemskich agronomią</i>	279
Formy rozwoju	279
Podział dochodów z ziemi	280
<i>Dochód wieśniaków</i>	280
<i>Dochód wielkich posiadaczy</i>	280
Rzemiosło rolne	281
Rozdział jedenasty	
KONSTANTYNOPOL A GOSPODARKA MIEJSKA (<i>Michel Kaplan</i>)	283
Rozwój miasta	283
Ludność	283
Organizacja miejskiej przestrzeni i pejzażu	285
Od połowy VI do końca IX wieku	285
Ponowny rozwój	286
Dzielnice portowe	288
Miasto stołeczne	292
Stolica Cesarstwa	292

<i>Symboliczna i rzeczywista siedziba władzy politycznej.</i>	292
<i>Pałac</i>	293
<i>Lud.</i>	295
Instytucje Konstantynopola	298
<i>Eparcha</i>	298
<i>Rejon Konstantynopola</i>	299
Święte miasto	300
<i>Kościół Konstantynopola</i>	300
<i>Klasztory, fundacje miłosierdzia, bractwa</i>	301
Stolica relikwii	303
Gospodarka	304
Profesje	304
<i>Księga Eparchy</i>	304
<i>Organizacja korporacji zawodowych</i>	305
<i>Znaczenie gospodarcze i polityczne</i>	306
Spółeczna struktura produkcji	307
<i>Profesje o dużej wartości dodanej</i>	307
<i>Rzemiosło i drobny handel: sklepik</i>	308
<i>Właściciele i najemcy</i>	309
<i>Państwo i możnowładcy</i>	310
Wielki handel	311
<i>Finansowanie handlu</i>	311
<i>Kupcy</i>	313
Dostawy dla stolicy	314
Społeczeństwo Konstantynopola	316
Dominująca rola arystokracji	316
Pojawienie się „mieszczaństwa”	317
Rzemiosło i jego pracownicy	319
<i>Rzemieślnicy: ich status społeczny</i>	319
<i>Wolne zawody</i>	320
<i>Kobiety</i>	320
<i>Niewolnicy</i>	321
Osoby z marginesu społecznego	322
Rozdział dwunasty	
PIENIĄDZ, FINANSE I HANDEL (<i>Cécile Morrisson</i>)	325
Organizacja bicia pieniądza	326
Źródła zaopatrzenia w kruszce: zasoby pieniężne i kopalnie	326
Cechy systemu monetarnego	328
Organizacja bicia pieniądza	330
Mennice	330
Zapaść, opór i przystosowanie: mroczny okres (koniec VII – połowa IX wieku)	332

Zapaść i przystosowanie	332
<i>Ograniczona i częściowa produkcja</i>	332
<i>Regionalna specyfika i wzrastająca autonomia prowincjalnych warsztatów menniczych</i>	333
<i>Regionalizacja i ograniczenie obiegu</i>	334
Przetrawianie sfery wymiany pieniężnej i jej ograniczenia	336
Pierwsze odrodzenie monetarne: od Teofila do Konstantyna VII (od połowy IX do X wieku)	339
Zwiększona intensywność produkcji i obiegu pieniądza	339
Kontekst podatkowy i budżetowy	341
Ekspansja i związane z nią problemy (koniec X – początek XII wieku)	342
„Ekspansja” w XI wieku	342
Kryzys końca XI wieku	345
Reforma Aleksego I Komnena i system <i>hyperpyrona</i>	346
Monetaryzacja w epoce Manuela I a finanse Cesarstwa	347
Bizant w handlu śródziemnomorskim	348
Rozdział trzynasty	
ŻYCIE RELIGIJNE (<i>Béatrice Caseau i Marie-Hélène Congourdeau</i>)	351
Ramy życia wiernych	352
Rytm życia	353
<i>Chrzest</i>	353
<i>Małżeństwo</i>	354
<i>Pokuta</i>	357
<i>Pochówek i życie pozagrobowe</i>	358
Kościół i społeczeństwo	361
<i>Kontrolowanie przemocy</i>	361
<i>Zakazane praktyki</i>	363
Formy pobożności	364
Życie liturgiczne	364
Święci i ich kult	368
Miejsce obrazów	370
Krytyka obrazów	373
Tendencja mistyczna: Symeon Nowy Teolog	374
Monastycyzm	375
Zakładanie monasteru	375
Nowa geografia monastyczna	377
<i>Okres pierwszego rozkwitu w Bitynii</i>	377
<i>Wzrost znaczenia Bałkanów</i>	378
<i>Bogactwa klasztorów</i>	379
<i>Poprawa zarządzania</i>	380

Rozdział czternasty	
NAUCZANIE I KULTURA PISANA (<i>Bernard Flusin</i>)	383
Mroczne wieki	384
Odnowa (koniec VIII – IX wiek)	391
Focjusz, Aretas i ich epoka	395
Panowanie Konstantyna VII Porfirogenety	400
Apogeum: XI i XII wiek	403

Rozdział piętnasty	
SZTUKA (<i>Jean-Michel Spieser</i>)	415

Zjawiska ogólne	416
Lata 650-886	416
Lata 886-1025	417
Lata 1025-1204	418
Główne dziedziny twórczości artystycznej	419
Architektura	419
Monumentalne malarstwo religijne i ikony	425
Ikonoklazm	425
Wiek X	427
Wieki XI i XII	430
Z pałacu do miasta i na wieś: sztuka świecka, sztuka nieużytkowa, przedmioty codziennego użytku	433
Sztuka dworska	433
Sztuka nieużytkowa	435
Poza kontekstem dworu i miasta	437

Część czwarta

REGIONY CESARSTWA

Rozdział szesnasty	
ANATOLIA I WSCHÓD BIZANTYŃSKI (<i>Bernadette Martin-Hisard</i>)	443
Od Wschodu do Anatolii (VII wiek – koniec IX wieku)	445
Anatolia w stanie wojny	446
Atakowana Anatolia (VII-VIII wiek)	446
Rozwój administracyjny (VII wiek – początek IX wieku)	448
Anatolia ustabilizowana (IX wiek)	450
Nowa Anatolia	453
Nowe słownictwo	453
Ruralizacja a arystokracja	456
Żywotność religijna	458
Zróźnicowanie regionalne	460

Anatolia i jej nowe granice (od końca IX do połowy XI wieku).....	462
Ekspansja Anatolii	462
<i>Wojny partyzanckie i kampanie w Anatolii w X wieku</i>	462
<i>Arystokracja anatolijska</i>	465
<i>Nowe terytoria wschodnie</i>	467
<i>Druga ekspansja</i>	470
Anatolia i złudzenie pokoju	472
<i>Daleko od wojny</i>	472
<i>Ekspansja ekonomiczna</i>	474
<i>Stalość religijna</i>	476
<i>Aspekty regionalne</i>	477
Podział Anatolii (od połowy XI wieku do 1204 roku).....	478
Utrata terenów w drugiej połowie XI wieku	479
<i>Postępy tureckie</i>	479
<i>Arystokracja rozdarta między Konstantynopolem a Anatolią</i>	480
<i>Opuszczanie Anatolii przez Bizantyńczyków</i>	481
Podział w XII wieku	484
<i>Wewnętrzne granice Anatolii</i>	485
<i>Anatolia utracona: kraj Rum.</i>	486
<i>Anatolia ocalona i rozkwitająca</i>	487
Wyspy	490
Rozdział siedemnasty	
BALKANY (Jean-Claude Cheynet)	493
Nowe struktury	494
Wyludnienie i przybycie Słowian oraz Bułgarów	494
Stosunki z Bułgarami	496
Odzyskanie Tracji i Bałkanów południowych	498
Ustanowienie temów	499
Kwestia bułgarska	501
Nawrócenie Bułgarów i jego stawka	501
Ambicje Symeona z Bułgarii	503
Podbój Bułgarii	506
Balkany bizantyńskie	508
Administracyjna organizacja Bałkanów w latach 1018-1204	508
Nomadowie	510
Bałkany jako ośrodek Cesarstwa w XII wieku	511
Ekspansja gospodarcza	513
Hellada i Peloponez	514
Tesalonika i okolice	515
Północna część Bałkanów	517
Tracja	518
Odnowa „narodowa”	520

Rozdział osiemnasty	
ITALIA BIZANTYŃSKA (641-1071) (<i>Jean-Marie Martin</i>)	525
Ziemie egzarchatu Rawenny (641-751) i Sycylia bizantyńska (641-902).	526
Egzarchat Rawenny	526
Sycylia	531
Temy Longobardii i Kalabrii, katepanat Italii (od końca IX wieku do 1071 roku)	534
Obydwa temy	534
Początek rekonstrukcji sieci osadnictwa	537
Administracja	540
Dwa różne społeczeństwa	542
Podsumowanie	547
WNIOSKI OGÓLNE	549
WSKAZÓWKI BIBLIOGRAFICZNE	553
GŁÓWNE POMOCE WARSZTATOWE	557
SŁOWNIK	625
CESARZE KONSTANTYNOPOLA	633
PATRIARCHOWIE KONSTANTYNOPOLA	635
INDEKS	637
SPIS MAP I TABLIC	655